

STUDY CIRCLE ON WORLD JEWRY
UNDER THE AUSPICES OF THE PRESIDENT OF ISRAEL
JERUSALEM

החוג לידיעת עם ישראל בתפוצות
בית נשיא המדינה
ירושלים

ט י ט ה
לא לפרסום

ישראל ככח מניע להעמקת החינוך היהודי בתפוצות:

מפעל מכסיקו

ח י י ס א ב נ י
י ה ו ד י ת ל י ב ר נ ט

חומר רקע על החינוך היהודי בתפוצות שהוכן
לסמינר התשיעי הבין-ארצי בחסות נשיא המדינה
ירושלים, תשמ"ח

PREFATORY NOTE

JAIIME CONSTANTINER

The two projects presented here share the basic assumption that the historical and cultural continuity of our people depend on educational programs that can serve simultaneously to transmit our cultural legacy and encourage cultural creativity - education that is a bridge between the past and the future.

Jewish education in the Diaspora currently appears to be at a crossroads where the accomplishments and limitations of the general educational system and of Jewish life converge; old problems and new challenges prevail, requiring constant reflection. The complex task of meeting these challenges cannot and must not be undertaken without profound and systematic analysis; but the contemporary situation also requires concrete and immediate action. Consequently, it is our duty to go beyond academic research, which lacks a global perspective, while also transcending the theoretical level of complacent reflection.

Reflection and action are thus two equally essential factors, demanding the joint efforts of Israel and the Diaspora. Israel can and must become a center that will work in creative partnership with the Diaspora to crystallize the fundamentals of our intellectual and cultural Jewish reality. The two projects presented here show that such cooperation is possible and can be further developed; that together we can search for solutions to shared problems and specific needs.

In 1973, I turned to Abraham Harman, then President of the Hebrew University of Jerusalem, and Seymour Fox to inquire whether the University would agree to cooperate with our Tarbut School in Mexico City in training teachers, shlichim and Hebrew school principals as well as in upgrading teaching methods and improving curricular material. To their eternal credit, they accepted the challenge.

The Tarbut-Hebrew University experimental program operated from 1973 to 1981. During that time, professionals in the field of education from Hebrew University went to Mexico regularly to work with the teachers at Tarbut, while Tarbut teachers attended seminars in Israel. Methods, materials, approaches and philosophies were all examined and, where necessary, altered and improved.

I cannot claim that the program was a complete success. As a physician, I know that when researchers make such statements, they are either trying to fool themselves or their audiences. Nevertheless, three years after the culmination of the eight-year Tarbut-Jerusalem program it was clear that the results were far better than even the optimists among ^{us} had dared imagine.

The second project I wish to present reflects the enormous potential of collaboration between Israel and the Diaspora at the university level. Within the framework of the Iberoamericana University, and together with the International Center for University Teaching of Jewish Civilization under Professor Moshe Davis, we initiated a program of Jewish Studies in 1982, including specialization at the graduate and professional level as well as practical workshops for Jewish educators. As a result of academic exchange and cooperation between Iberoamericana and Israeli universities, the Jewish Studies program has been based on the presence of visiting professors whose level of scholarship and prestige lends legitimacy and excellency to this new academic field. I might point out that this is the first time a Judaic Studies program of this magnitude has been incorporated into the framework of a university curriculum in Mexico. In addition to these accomplishments, it offers new academic perspectives and new posts for educators at Jewish schools.

These two projects have pointed to a growing need in the Diaspora for a new type of academic and cultural relationship with Israel - an approach that is more professional and suited to the realities of contemporary Judaism, realizing Israel's indispensable role in enhancing scientific and ethical education among the world's Jewish population.

ישראל ככח מניע להעמקת החינוך היהודי בתפוצות: מפעל מכסיקו

חיים אבני

א. חינוך יהודי בתפוצות - העמקה מול הרחבה

חקר היקפו של החינוך היהודי בתפוצות זכה בשנים האחרונות למפעל רב-ממדים, החובק תפוצה ומלוואה. כוונתי לפרוייקט לסטטיסטיקה של החינוך היהודי במכון ליהדות זמננו של האוניברסיטה העברית, שנערך בחסות התכנית המשותפת לחינוך היהודי של מדינת ישראל, משרד החינוך והתרבות, הסוכנות היהודית לארץ-ישראל וההסתדרות הציונית העולמית. בדין וחשבון האחרון שפורסם ממחקר זה, והמתייחס למפקד בתי הספר היהודיים בתפוצות בשנים 1981/2 ו-1982/3, מוסרים החוקרים כי "השיעור הנוכחי של הרישום בתי ספר יהודיים בכל התפוצות (למעט מזרח אירופה) מוערך בין 40% ל 44% מכל הילדים היהודים שבגילאי שלוש עד שבע-עשרה. בהביאנו בחשבון את הילדים היהודים שנשרו ממערכות החינוך, או שמחמת גילם הרך טרם הצטרפו אליהן, נמצא ש 67% עד 71% מכלל הילדים היהודים בגילאי שלוש עד שבע-עשרה קיבלו חינוך יהודי כלשהוא".

בשורה מעודדת זו על ההתרחבות הכמותית של החינוך היהודי הטרומ=אוניברסיטאי, מוצאת לכאורה את מקבילתה בדווחים ובסקרים על המציאות האוניברסיטאית. פרופ' משה דייוויס, בהרצאתו בסמינר הדו-שנתי שנערך בחודש טבת תש"מ במשכן של נשיאי ישראל, מסר על ממצאי מחקרו בנושא זה ואלה דבריו: "במחקרי איתרתי עד עתה בחלקי עולם שונים חמש מאות ושישים מכללות ואוניברסיטאות שיש בהן מחלקות או סדרות קורסים או תכניות בין-מחלקתיות ללימוד תרבות ישראל...". ובהתייחסו לצפון אמריקה אמר: "מספר המוסדות שיש בהם מחלקות או תכניות בין מחלקתיות או סדרות קורסים בלימודי יהדות גדל

ד"ר יצחק גולדברג, "התאחדות היהודים בארצות הברית"

מכדי ארבעים ב-1965 ליותר מארבע מאות ברחבי הארץ (ארה"ב). בקנדה הותקנו תכניות או קורסים כאלה לפחות ב 35 מכללות ואוניברסיטאות².

היקף זה של לימודי יהדות באוניברסיטאות פותח פתח לתקווה שחלק מסוים מן הנוער היהודי האוניברסיטאי ברחבי העולם אכן עשוי לפגוש את יהדותו בין כותלי האוניברסיטאות ובתוך תכניות הלימודים. בין אם ינצל את ההזדמנות וילמד במחלקות, בתכניות ובקורסים אלה ובין אם לא - זהותו היהודית תמצא מתחזקת מעצם המעמד שלו זכו לימודי היהדות. אין בידינו אומדן כמותי על מספרם של בני נוער יהודים שלמדו בקורסים אלה, וספק אם ניתן לחשבו, אולם אם נאמין לדבריו האופטימיים - ולעתים האופטימיים מדי - של צ'ארלס סילברמן, הרי לא רק מספר הקורסים בקמפוסים משפיע על מאזן החיים היהודיים של יהדות ארה"ב בשנות השמונים - אלא משפיעה גם הזיקה המחודשת של מי שהיו רחוקים ממדינת ישראל וממסורת ישראל וחזרו והתקרבו אליה. סילברמן מדגים את דבריו בסיפורו של אותו פרופסור מאוניברסיטת הארווארד, שחזר למסורת ישראל לאחר ש"נפגש" עם היהדות ועם מדינת ישראל.³

מקובל לחשוב כי החשיפה לחינוך יהודי - הן ברמתו העממית והטרנס אוניברסיטאית והן ברמתו האוניברסיטאית - מחזקת את הזהות היהודית. הרולד הימלפארב, שבדק את השפעת החינוך הדתי על התנהגותם הדתית של בוגריו, מצא שאכן חשיפה ממושכת יותר לחינוך דתי מעמיקה את המעורבות הדתית של אלה שהיו נתונים להשפעתה⁴. ומחקר זה, שבו נעשה ניסיון לבדד את שאר הגורמים המשפיעים על התנהגות הבוגר, מחזק את אמונתנו שגם חשיפה ממושכת לחינוך יהודי לא-דתי מחזקת את ההזדהות היהודית. אולם ודאות מחקרית אין כאן; טיבו של החינוך, תכניו, מידת כיוונו ועומקו, ולא רק מספר השנים ומספר השעות השבועיות המוקדשות לחינוך זה, הם העשויים להכריע.

בדברים הבאים נדון בשני מפעלים שנועדו להעמיק את החינוך היהודי. מפעל אחד בחינוך התיכון והיסודי ומפעל שני בחינוך האוניברסיטאי; בשניהם היתה ישראל הכח המניע.

המפעל האחד - פרויקט "תרבות-ירושלים", המשותף למרכז לחינוך יהודי בתפוצות על שם יהושע מנדל מלטון של האוניברסיטה העברית בירושלים, ולבית הספר העברי תרבות ע"ש יעקב ועלקה סורסקי, מכסיקו. המפעל האחר - תכנית לימודי היהדות באוניברסיטה האיברו-אמריקאית (Universidad Ibero-Americana) שבמכסיקו סיטי - שבו היה שותף, בתחילה, המכון ליהדות זמננו ולאחר זמן המרכז הבין-ארצי להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות. שני המפעלים נתאפשרו משום חזונו והשתתפותו של ד"ר חיים קונסטנטינר ממכסיקו סיטי, שהבנתו מרחיקת הראות את צרכי הקהילה שבה חי נתנה בידי הכוחות המקצועיים בישראל את האמצעים להקים ולהפעיל תכניות אלה. המכנה המשותף לשני המפעלים הוא הפנייה להעמקת הכשרתו של הדרג הקובע בהוראה ובחינוך: ציבור המורים. נקודת המוצא בשני המפעלים היתה גורלו של הנוער האוניברסיטאי היהודי לאחר סיימו את בית הספר היהודי. נקודת מוצא זו איננה מיוחדת למכסיקו בלבד. על כן, למרות ששני המפעלים הניסויים הללו בוצעו במכסיקו ובאו לפתור את בעיותיה של הקהילה הקטנה שלה, יש להתייחס אליהם כבעלי משמעות לכלל התפוצה. מכסיקו היתה אפוא בגדר מעבדה לניסויים חינוכיים, ומן הראוי שנתבונן בתנאים השוררים באותה מעבדה, כדי שבהתייחסות השוואתית אליהם תוכלנה קהילות אחרות בגולה לאמוד את הניתן להעתקה מן הניסוי שם לתחומיהן הן, ואת הטעון סיגול ושינוי - לשנות ולהתאים לצרכיהן.

ב. מכסיקו: המאפיינים של הציבור היהודי ושל חברת-הרוב

התופעה המאפיינת את יהדות מכסיקו היא תופעת הריכוז. יהדות מכסיקו

מונה על פי אומדנים שונים כ-35,000 נפש, שרובם המכריע (למעלה מ-30,000)

מרוכזים בעיר הבירה; בתוך עיר הבירה - יושבים היהודים בשלושה-ארבעה רובעי

מגורים, ואינם מצויים כמעט כלל ברבעים אחרים של העיר רבת המליונים הזו;

הרבעים בהם הם מרוכזים הם רובעי המעמד הבינוני והעליון, כאשר הנדידה היא

מן הרבעים של המעמד הבינוני אל הגבוהים מהם. מבחינת משלוח ידם מתמקדים

יהודי מכסיקו בכמה תחומים, ואם אכן משקפים הממצאים של אחת הבדיקות שנעשו

במסגרת הפרוייקט את המציאות כולה - ניתן ללמוד מהם שמגמת פניהם של יהודי

מכסיקו היא אל מקצועות הרפואה והפסיכולוגיה, הטכנולוגיה והאדמיניסטרציה

הפרטית. מנתונים אלה בולטת העובדה כי "הפרולטריון האינטלקטואלי", אשר

מורים, מחנכים ומנהלי בתי-ספר נמנים עליו, הנו נדיר בקהילה זו. מכאן

הקושי למצוא במכסיקו את כוחות ההוראה והחינוך הדרושים, שייאותו לראות

בשירותם ייעוד, ועל כן מרובה ההזדקקות לשליחים מישראל. מבחינת תכונות

אלה עשויה בדיקה השוואתית למצוא קהילות יהודיות נוספות, הדומות ליהדות

מכסיקו. לא כן הדבר אם נתבונן בחברת הרוב שבקרבה חיה קהילה זו.

מספר מאפיינים רבי-סתירות מייחדים את החברה המכסיקנית, והם: היותה חברה

אינדו-אמריקאית שאינה יכולה, למרות זאת, להשתחרר ממורשתה הספרדית; היותה

חברה בעלת פער חברתי עצום ועם זאת בעלת אידיאולוגיה מהפכנית רשמית;

מכסיקו היא מדינה חילונית לכאורה, אך היא רוויית זיקה עממית עמוקה לדת

הקתולית; היא לאומנית, שונאת זרים ויחד עם זאת היא לא רק שוכנת סמוך

לארצות הברית אלא גם קשורה ובעלת זיקה בהרבה תחומים אליה.

כל אחד מיסודות אלה תורם את תרומתו לניכור שבין הציבור היהודי לבין חברת הרוב. גם החילוניות והזיקה לארצות הברית, שהנם ממאפייניו של לפחות חלק מן הציבור היהודי, שונים אצל ציבור זה מאלה שבחברה המכסיקנית.

היסוד החילוני במכסיקו קשור במהפכה הגדולה של שנות 1911-1917, אך גם במורשת הקודמת של השחרור מעול ספרד. החוקים שעל פיהם הופרדה הדת מן המדינה הנם מן הקיצוניים ביותר, ורק ברוסיה ובגוש הסובייטי יש להם אח ורע. האיבה לכנסייה הקתולית ניזונה לא במעט מן התפקיד שזו מלאה בתולדותיה של מכסיקו, ורק במקום שני מן העקרונות האתיאיסטיים שלכאורה ממלאים את החילוניות בתוכן. היהדות כדת צריכה היתה לכאורה להיות נרדפת משום כך לא פחות מן הקתוליות, שאכן נרדפה, ואולי עוד יותר ממנה. במציאות לא חלו הגבלות על קיום מצוות הדת היהודית. אולם בשעה שבחברות סובלניות הקנה חופש הדת לגיטימציה מסויגת או מלאה לקיום היהודי ולחינוך שנועד להנציחו, במכסיקו, לא היה בחופש זה משום בסיס להצדקת קיומו של חינוך יהודי נפרד. סעיף מפורש בחוקה - הסעיף השלישי בה - אוסר על קיומם של לימודי דת כלשהם בכל מערכות החינוך במדינה, הממלכתיות והפרטיות כאחד. בנסיבות אלה היו התרבות היהודית, הלשון, המנהגים והמורשת הלאומית גורמים חשובים ללגיטימציה של חינוך יהודי יותר מאשר הדת והמסורת. בכך הוענק גיבוי מיוחד לחילוניות היהודית.

הזיקה לארצות הברית בקרב המכסיקנים היא רבת סתירות. הערצה ואיבה, כסנופוביה וזכרון לאומי כאוב של אבדן טריטוריות עצומות, מהולים באימה בלתי פוסקת מפני "האח הגדול" עם "המקל הארוך" (כינויה של מדיניות ארה"ב באמל"ט לפני נשיאותו של רוזבלט). עבור חלק גדול מאוד מן היהודים במכסיקו

היתה ארצות הברית היעד המועדף להגירה, ועצם המצאותם במכסיקו היתה תוצאה מהעדור יכולתם להגיע ליעד זה.

כל המאפיינים שמנינו בחברה המכסיקנית, מסייעים אפוא בידי היהודים שבקרבה לקיים את ייחודם, תוך הסכמה מצד החברה הכללית הנוטה לראות אותם כזרים. אולם כדי שיוקמו חיים יהודיים אינטנסיביים ומערכת חינוך רחבה לא די בניכור ובדחיה. קיומו של כח חיובי ובונה בקרב היהודים הנו תנאי להקמתם של חיים יהודיים ענפים כפי שאכן הוקמו. לכן, בצד הגורמים החיצוניים הנזכרים - ריכוז יהודי, ואפיוניה של חברת הרוב - יש למנות גם גורמים פנימיים.

הגורם האחד - האיחור הרב בהתהוותה של יהדות מכסיקו, שעיקר בניינה מתחיל בשנות העשרים של המאה הזאת, לפני כשישים וחמש שנה בלבד. הגורם האחר - המצאותם של כוחות ציבוריים מנהיגים שפעלו לשם מתן תשובות חיוביות לבעיות הקיום - והדבר ניכר במכלול המוסדות והארגונים שקמו ביהדות מכסיקו - ובעיקר באחד מהם, שהוא במרכז עיוננו כאן: פיתוח של בית ספר יומי גדול ומקיף, שלימים - מראשית שנות הארבעים - התפצל למערכת אשכנזית, ובה ארבעה בתי ספר יומיים ולמערכת נוספת של בתי ספר ספרדיים.

ג. המערכת החינוכית ובעיית בוגריה

מבנה החינוך היהודי במכסיקו עולה לעינינו מתוך טבלה מס' 1 הלקוחה בעיקרה מן הסיכום שכתב ד"ר חנוך רינות, מנהל המרכז לחינוך יהודי בתפוצות, בתום

מן הטבלה ניתן לראות לא רק את היקף אוכלוסיית התלמידים אלא גם את האיזון במספרם בכל אחד משלבי החינוך. עובדה זו מעידה על חשיפתם הממושכת מאד של בני הקהילה היהודית במכסיקו להשפעת החינוך היהודי. ואכן מצאנו שבבית הספר "תרבות" למדו 70% מן הבוגרים בכל שלבי החינוך, מבית הספר היסודי ומעלה.

נמצא אפוא, שבדין ניתן לראות ביהדות מכסיקו מעין מעבדה לחינוך היהודי. התנאים המצויים בה הנם, כמקובל במעבדות, אופטימליים לפיתוחה של מערכת חינוך גדולה ורחבה מבחינה כמותית, שיש בה כדי להבטיח את המשכיות קיומה של היהדות על כל גוניה.

למרות זאת באה יהדות מכסיקו בשנת 1971, ביוזמתו של ד"ר חיים קונסטנטינר, בתביעה לאוניברסיטה העברית בירושלים שזו תחקור ותנתח את התהליך החינוכי ותעשה לשיפורו. וזאת, משום ההרגשה שאפילו החינוך האינטנסיבי הזה אינו משיג את יעדיו. הבעיה העיקרית הסתכמה במלים: "הם הולכים לאוניברסיטה ואובדים לנו שם". וקובלנה זו שמשה נקודת מוצא לבדיקת המצב ולאחר מכן לטיפול בפרוייקט שנועד להעמקת החינוך היהודי.

השיחה הראשונה עם בוגרי החינוך היהודי על כל גוניו, שלמדו באוניברסיטאות במכסיקו, התקיימה בישראל. קבוצת סטודנטים יהודים התארכה באחד הסמינרים של הסוכנות היהודית; כשנתבקשו סטודנטים אלה לתאר את חווית פגישתם עם האוניברסיטה הלאומית ועם האוניברסיטאות הפרטיות שבהן למדו במכסיקו השיבו כולם, למעשה, במושג אחד: הלם תרבותי. הנה הם יצאו מהחממה של החינוך היהודי, מקץ שתיים-עשרה או אף חמש-עשרה שנות לימוד, סיימו את לימודיהם בחברת-הרוב היהודית המלאכותית שמהווה בית-הספר האינטגרלי, ובאו לפתע אל

בין הגויים; להפתעתם העצומה הם מצאו שלא זו בלבד שלא הוכנו במכוון ובמפורש למפגש חברתי-תרבותי שכזה, הם גם לא צוידו במושגים ובמידע שיאפשרו להם לעמוד בהתמודדות עם השאלות, התמיהות והתביעות של חברת הרוב, אפילו כאשר זו, באוניברסיטה הפרטית, היתה חברת-רוב סלקטיבית ומעמדית. הבעיות של היות יהודי ומכסיקני; היות בן לקהילה היהודית; השוני והדמיון שבין יהדות ונצרות; וכיוצא באלה שאלות שהיו בעיות הקיום האובייקטיביות שלהם, לא היו מודעות להם עד לאותו רגע. המערכת החינוכית לא ציידה אותם בידע שיהלום במישרין את מצבם זה ולא עודדה אותם באופן מעשי לגבש את עמדותיהם לקראת המבחן שציפה להם.

בדיקה של תכניות הלימודים שהיו נהוגות בבתי הספר העלתי, שרובן ככולן עוצבו על ידי שליחים מישראל - אשר היוו את רוב צוות ההוראה הבכיר - והתבססו על מושגיהם הם, שהיו שאולים מנסיונם בישראל, בדבר תכני המקצועות שעמדו להוראה בבית-הספר.

במרכזן של תכניות אלה עמד החומר הקשור במקצוע, שאותו ראו מחובתם להקנות בהיקף ובשלמות רבים ככל האפשר, בשיטות הוראה רגילות או מתוחכמות. מחקר שערך ד"ר יוסף הודרה בשנת 1972/3 בבית הספר "תרבות", שבו התמקד בסופו של דבר הפרוייקט הנדון כאן, העלה ש"בין ההורים והתלמידים קיימת מידה רבה של שביעות רצון יחסית בדבר מהות התכנים היהודיים, רמת ההוראה והאווירה החברתית ב"תרבות", אם כי, "זוהו כמה תחומים בהם יש מתח בבית הספר... אחד מהם מתייחס לשיטת ההוראה של מקצועות בספרדית ובעברית... מתגברת האמונה שאפשר וצריך לשפר את שיטות הלימוד" (נהדגשות שלנו. ח.א.ג. 6). אם נקבל מסקנה זו כפשוטה נצטרך לומר שבעיית החינוך היהודי נתפסה על ידי ההורים והתלמידים, שהשיבו לשאלון שהוצע אז בפניהם, כבעיה דידיקטית בעיקרה ולא

כבעיה פדגוגית, ששינויים בתכנית הלימודים צריכים לתרום לפתרונה. עיקרו של הפרוייקט החינוכי הועמד דווקא על שינוי תכנית הלימודים. ובמגזר יסודי וחשוב ביותר של הפרוייקט, שעליו נעמוד במיוחד, הוסט מרכז הכובד מן החומר המסוים שאותו יש ללמוד כדי להשכיל, אל לימוד החומר כאמצעי שיקנה לתלמידים יכולת טובה יותר להתמודד עם בעיותיהם הקיומיות.

ד. הפרוייקט החינוכי

הפרוייקט, שתכנונו וביצועו הופקדו בידי מרכז מלטון לחינוך יהודי בתפוצות, נועד בתחילה להקיף את כל מערכת החינוך במכסיקו. משנתגלו קשיים בתיאום בין בתי הספר צומצם הפרוייקט לבית ספר תרבות בלבד, מתוך כוונה מפורשת שאם הנסיון יעלה יפה ישותפו בתוצאותיו גם בתי-הספר האחרים. תולדותיו של הפרוייקט מתוארים בעבודתו של חנוך רינות ולא נבוא לחזור על תיאור זה כאן. נציין רק בקיצור מה שתואר שם בהרחבה: בנייתה של תכנית הלימודים בפרוייקט לא נעשתה בירושלים והועברה והונחתה במכסיקו. מראשיתו של הפרוייקט עשו במלאכה שני צוותים, האחד במרכז לחינוך יהודי בתפוצות בישראל, והאחר, שהורכב ממנהל בית-הספר והמורים הבכירים, במכסיקו. פרקים ויחידות משנה הוצעו, נוסו ושוכללו בעצה משותפת ועיקרו של הפרוייקט היה הכשרת המורים המלמדים תוך כדי כתיבת היחידות.

נצמצם את עיוננו כאן במגזר אחד בלבד מן המלאכה שנעשתה שהיה בראשית הפרוייקט המגזר המרכזי, בו באה לידי ביטוי מלא הגישה שגרסה כי תכנית הלימודים בשלוש הכתות הגבוהות של בית הספר התיכון צריכה לתרום תרומה בסיסית להכנת הלומדים להתמודדות עם בעיותיהם הקיומיות. בעקבות כך הוכנס לבית-ספר זה המקצוע יהדות זמננו כמקצוע מרכזי בלימודי החטיבה הגבוהה של

בית הספר התיכון. נתבונן עתה במבנה בית הספר ובמספר השיעורים השבועיים שעמדו לרשות התכנית העברית.

טבלה מס' 2
אוכלוסיית בית-ספר "תרבות" בשנת הלימודים 1976/7

שיעורי יהדות בשבוע	סה"כ שיעורים לשבוע	מספר הילדים	מספר הכיתות	שלב החינוך
		294	10	א. גן הילדים ("קינדער") 3 שנים
71	241	650	24	ב. בי"ס יסודי (פרימריה) 6 שנים
10	35	110	4	.4 כיתות א
10	35	109	4	.5 " ב
15	45	101	4	.6 " ג
12	42	117	4	.7 " ד
12	42	111	4	.8 " ה
12	42	102	4	.9 " ו
30	135	222	8	ג. חטיבת הביניים (סקונדריה)
10	45	78	3	.10 כיתות ז
10	45	84	3	.11 " ח
10	45	60	2	.12 " ט
27	123	199	8	ד. התיכון (פרפרטוריה) 3 שנים
9	41	69	3	.13 כיתות י
9	41	76	3	.14 " י"א
9	41	54	2	.15 " י"ב
*128	*499	1365	50	סה"כ 15 שנות לימוד
שיעורים שבועיים	שיעורים שבועיים	תלמידים	כיתות	

*ככיתות א'-י"ב, למעט גן ילדים

חלקו של החינוך היהודי בכלל תכנית הלימודים - 128 שעות שבועיות מכתה א עד יב - מגיע אפוא לכ-26.6%. בחינוך היסודי ובחטיבת הביניים מגיע מספר השעות השבועיות לעשר לפחות - בחטיבה הגבוהה מצטמצם מספר זה לתשע שעות שבועיות בלבד. הללו נחלקו לפני תחילת הפרוייקט למקצועות לשון, ספרות, תנ"ך, מולדת והיסטוריה. מספר התלמידים בחטיבה הגבוהה היה גדול - 199 ב-8 כתות - ושנות לימוד אלה הן המכריעות בתהליך התבגרותו של הלומד. הכנות לקראת ההתמודדות עם העולם שמחוץ לבית הספר היתה צריכה אפוא להתחיל ולהתמקד בשלב חינוכי זה. מיעוט שעות ההוראה הפורמלית גזר ברירה קשה של עדיפויות בין מקצועות הלימוד. למרות זאת הוחלט להקדיש זמן ניכר מן המסגרת המצומצמת הזו לתכנית הלימודים החדשה, שבתשתיתה הוצבו הבעיות הקיומיות של הלומדים.

הגדרת בעיות אלה נעשתה בעקבות התבוננות ממושכת, ניתוח ושיחות ארוכות. דוגמא אחת לכך היתה שאלת השניות שבקיום התלמיד כיהודי וכמכסיקני. בעיה זו, שפרצה אל פני השטח לעין כל ברגע הפגישה עם העולם הלא היהודי במסגרת האוניברסיטה במכסיקו, התגלתה כבעלת עוצמה אם כי בלתי מודעת בקרב התלמידים, גם בשלבים שלפני סיום בית הספר. אישור מובהק לכך קיבלנו במכסיקו בשיחותינו עם פסיכולוגים ופסיכיאטרים שהעידו, על סמך נסיונם הרפואי, שלבעיית הזהות היהודית-מכסיקנית יש גם ביטויים קליניים. בחוג זה שלנו שמענו גרסה דומה מפי פרופ' יוסף איציקסון, בדבריו על "ההתבוללות בארגנטינה ואפשרויות המאבק בה מנקודת ראותו של פסיכולוג קליני".⁹ על כן ראינו בבעייה זו את אחת הבעיות הקיומיות הראשונות במעלה בתכנון ההוראה.

דרך הטיפול בבעיה זו, כבאחרות, לא היתה פרטיקולריסטית, מיוחדת ליהדות מכסיקו. דרך כזו לא היתה אפשרית כלל, שהרי אין בעייתם של יהודי מכסיקו

אלא בעיית מעמד החוקי והחברתי של היהודים בזמננו ובדורות האחרונים. בניסוחה זה - בעיית הסטטוס החוקי והחברתי של היהודים - יכול תלמידנו לזהות את בעייתו ואת מצבו במדרג של מצבים, השונים זה מזה במידה מרובה או מועטה בארצות גולה שונות, הכל לפי אופיה ותנאיה של חברת הרוב שבתוכה הם חיים. ממערך מדורג זה לא השמטנו גם את המקום שבו היהודים עצמם הם חברת הרוב - במדינת ישראל. הסיטואציה של יהדות מכסיקו הוצבה כך על רקע כלל עם ישראל - כולל העם במדינתו - ומתוך השוואה עמו. בפני התלמיד הוצגה, בפרק המכריע של לימודו ביחידה זו, השאלה "מכסיקו, למה היא דומה יותר?" ותשובתו האישית ניתנה אז תוך התייחסות לידע שרכש על מכסיקו ועל תפוצות אחרות.

מצבו של היהודי המכסיקני, שמעמדו החוקי והחברתי נגזר מכוח היותו בן חברת המהגרים, ואשר ההגירה הלאה - לארצות הברית או העליה לישראל - מהווה חלק מעולמו המודע, נדון במחציתה השנייה של יחידה ראשונה זו, שכותרתה המלאה היא: "שויון והגירה: מעמד החוקי והחברתי של היהודים והשתקפותו בבעיות ההגירה והעליה". גישה זו, הרואה את הבעיה הקיומית של התלמיד כיהדי מכסיקני בפרספקטיבה של בעיה כללית יותר של יהודים בכל מקום אחר, הוצגה ביסוד התכנית כולה. היחידה השנייה בה, "מעמד ועם: היהודים כקבוצה במעמד הבינוני וכעם רב-מעמדי" נתגבשה סביב בעיות הריבוד הכלכלי חברתי של יהדות מכסיקו. כמי שנולד ברובד המבוסס ואף האמיד של החברה המכסיקנית, אין תלמידנו מכיר את ההוויה הכלכלית-חברתית הענייה שקדמה למציאות שבה הוא חי, ואינו מודע לדינמיקה המדינית והכלכלית שחוללה אותה. אטימות אנושית כלפי הפערים והמצוקה של החברה המכסיקנית הכלכלית הסובבים אותו, או רגשות אשם בעטיה של מצוקה זו, הם שני קטבים שביניהם עשוי התלמיד לנוע במישור האישי. אי-ראיית מצבו במכלול הפירמידה הכלכלית-חברתית המכסיקנית, ואף לא

בפירמידה החברתית של העם היהודי - הם הפן השני של בורותו. בהבהרת אלה נועדה יחידה זו לטפל.

"המלחמה נגד העם היהודי, 1933-1945: השואה" זה שמה של היחידה השלישית בתכנית. אחת התצפיות החשובות שקדמו לגיבושה, היתה תגובתם של בוגרי חטיבת הביניים לאחד הסרטים המחרידים ביותר על זוועות השואה. חלק גדול מאד מתוכם ציין שלא היה בתמונות הזוועה משום חידוש, שכן הם כבר ראו שכמותם קודם לכן. תצפיות אחרות העמידו על כך שהשואה נתפסה אמנם כאירוע הסטורי מחריד, אלא שהוא התרחש בריחוק זמן ומקום מהם וממכסיקו. על כן הפכה השואה לזכרון קשה אך חסר קשר ישיר לחייהם. היחידה באה אפוא להציג את השואה בהיקפה הגלובלי - תוך עיון מיוחד ביחסה של מכסיקו ושל יהדות מכסיקו כלפיה. הודגשו בה התהליכים שקדמו לזוועות השלב הסופי, שלב ההשמדה, והועמדה בה במובלט שאלת התגובה האפשרית והמעשית של היהודים להתקפה הנאצית על העם היהודי. במכלול זה הודגשה ההוויה הבסיסית של חברה וולונטרית - כפי שהיה עם ישראל בימי השואה - וגבולות יכולתה של חברה כזו לעמוד מול אנטישמיות ממשלתית. בכך הובלט היחס שבין מציאות זו לאתגר שמציבה האנטישמיות גם בזמננו.

היחידות האחרות בתכנית זו - ששמן רומז אל תכנון ושלא נוכל להרחיב עליהן את הדיבור - הן: "הקיום היהודי והזהות היהודית בימינו"; "יהדות-נצרות: העמדה היהודית לאתגר הנצרות"; "התארגנות יהודית: כלים לביטוי הזהות ולמאבק על הקיום היהודי". ויחידת סיכום: "הנוער ועתיד העם היהודי". כל אחת מהן נועדה לספק ללומדים פרקי מידע, מקורות וסיכומים, שהאירו את הבעיה הקיומית אשר הוצבה במרכז.

ה. בעקבות הפרוייקט

תכנית הלימודים של בית הספר 'תרבות' שונתה בעקבות פרוייקט זה. הוראת יהדות זמננו באה בחטיבה הגבוהה במקום המקצוע היסטוריה של עם ישראל, שנלמד מעתה בחטיבת הבינים בלבד עם השלמה תמציתית במחצית הראשונה של כיתה י'. אולם הכנסת מקצוע חדש זה היתה רק הצעד הגדול הראשון ובשום אופן לא הבלעדי. יחידות חדשות בספרות, בתנ"ך ובלשון נכתבו והוכנסו לכל החטיבות בבית הספר. תכנית מיוחדת של הוראת ישראל פותחה כתכנית המלווה את החינוך היסודי, את חטיבת הבינים ואת החטיבה הגבוהה. בשלב השני של הפרוייקט רוכזו משאבים וכח אדם כדי לשנות את תכנית גן הילדים, שבו לא היתה תחרות עם תכנית לימודים ממשלתית, כפי שקרה הדבר ביתר דרגי החינוך. בשלב השלישי של הפרוייקט הוקדשה תשומת הלב לפיתוחה של תכנית הוראת מסורת ישראל, שהותאמה לחינוך היהודי המוגדר כחילוני בגולה. כל אחד ממקצועות אלה, שבאו במקומם של פרקי הוראה אשר נלמדו בבית הספר תרבות לפני תחילת הפרוייקט, תרם את תרומתו לשינוי תכנית הלימודים בו.

השפעת הניסויים שנעשו "במעבדה" שבבית הספר תרבות לא הצטמצמה בתחומי בית ספר זה. סגל המורים של בתי הספר האחרים במכסיקו סיטי שותף בהשתלמויות המורים שנערכו, ומקצת מן החומר שפותח שימש גם אותם בעבודה. היחידות שנכתבו ופורסמו, שימשו ומשמשות את המרכז לחינוך יהודי בתפוצות להכשרת שליחים ולביצוע השתלמויות מורים נרחבות, המיועדות לא רק לעושים בחינוך באמריקה הלטינית. המוצר שנוצר במכסיקו יכול משום כך להשפיע על עומק החינוך בתפוצות, והלוא העמקת החינוך היא הבעיה היסודית והראשונה של החינוך היהודי בתפוצות.

הערות

1. Genuth, N., DellaPergola, S. Dubb, A.A., Research Report 3, First Census of Jewish Schools in The Diaspora, 1981-21-1982\3 International Summary, Jerusalem, The Hebrew University, The Institute of Contemporary Jewry, 1985, p. 10
2. דייוויס משה, על הוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות בעולם, ספריית שזר, המכון ליהדות זמננו, ירושלים תשמ"א, סדרה 11, קונטרס 8. עמ' 11, 14.
3. Charles Silberman, A Certain People, American Jews and their Lives Today, Summit Books, New York 1985, pp. 226-228; 245-247
4. Himmelfarb Harold S., "The impact of Religious Schooling: A synopsis, in: Rosenak Michael, Editor, Studies in Jewish Education The Hebrew University, The Melton Center for Jewish Education in the Diaspora, Magness Press, Jerusalem, vol. II 1984, pp. 255-288
5. רינות, חנוך. בית ספר יהודי חותר לשינוי - פרויקט תרבות ירושלים, 1970-1977; בית הספר העברי "תרבות" על שם יעקב ועלקה סורסקי, מכסיקו; המרכז לחינוך יהודי בתפוצות על שם יהושע ומנדל מלטון, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשל"ט, 1979, עמ' 12. תודתי נתונה לעובדי הפרוייקט לסטטיסטיקה של החינוך היהודי במכון ליהדות זמננו על הנתונים לשנת 1982/3.

פירוט סעיף 17 לחוק התעסוקה

6. הודרה, יוסף. בית הספר העברי תרבות, מטרות, בעיות וקוי פעולה, מקסיקו 1972/3 (משוכפל), עמ' 17-18 ("סיכום ומסקנות").

7. רינות, חנוך. שם, עמ' 17-24.

8. גישות במלחמה בהתבוללות באמריקה הלאטינית בימינו, החוג לידיעת עם ישראל בתפוצות בבית נשיא המדינה, ספריית שזר, המכון ליהדות זמננו תש"מ, סדרה 10 קונטרס 15 עמ' 9-16.

9. רינות, חנוך. שם, עמ' 81-84; יחידות הפרוייקט - כל יחידה והנושא בו היא עוסקת - מצויות במרכז לחינוך יהודי בתפוצות, ירושלים.

לימודי יהדות באוניברסיטה מכסיקנית

יהודית ליברנט

א. הרקע והצעדים הראשונים

התכנית ללימודי יהדות באוניברסיטה האיברו-אמריקאית במכסיקו (Universidad Ibero-Americana), היא ללא ספק שלב חשוב ביותר בהתפתחותם של לימודי היהדות באוניברסיטאות אמריקה הלטינית. התכנית מנוהלת בשיתוף פעולה עם המרכז הבין-ארצי להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות, והיא תולדה של עבודה ממושכת של גורמים שונים במכסיקו ובישראל. המכנה המשותף לכל העוסקים בה היא ההכרה בחיוניות תפקידן של האוניברסיטאות בתהליך פיתוחה של התרבות, הכללית והיהודית. כל הגורמים השותפים למשימה מבינים היטב, כי מעמדה של היהדות, כגורם שהשפיע בעבר ועודנו משפיע כיום על ההיסטוריה והתרבות העולמית, מן ההכרח שיתבטא כראוי במערכת ההוראה האוניברסיטאית. המספר הגדל והולך של סטודנטים יהודים באוניברסיטאות המכסיקניות - תהליך מקביל לזה שמתרחש בעולם היהודי בכלל, אם כי בעיתוי שונה במקצת - הצביע אף הוא על חיוניות הפעולה להחזרת לימודי היהדות לתחומי האוניברסיטה.

הצעד הראשון בתהליך שיתואר בזה נעשה במחצית השניה של שנות השבעים. לאחר שנערך סקר ראשוני של המוסדות האוניברסיטאיים במכסיקו, ונבדקה האפשרות לכלול לימודי יהדות בתכניות ההוראה שלהם, נחתם הסכם חילופין בין האוניברסיטה העברית בירושלים והאוניברסיטה האיברו-אמריקאית. אוניברסיטה פרטית זו היא קתולית, אך בעלת אופי ליברלי מובהק; רמת הלימודים בה גבוהה

וכך גם יוקרתה האקדמאית. סקר פנימי על המסגרות האוניברסיטאיות שבהן בחרו בוגרי בתי הספר התיכוניים היהודיים גילה, שמספר גדול מהם העדיפו לפנות לאוניברסיטה זו, וכי הנטייה להעדפה זו גברה והלכה. בתוקף ההסכם שנחתם הוכנסו לתכנית הלימודים כמה קורסים כלליים ושעורי מבוא. הללו נכללו במחלקה ללימודי-יסוד, שכל תלמידי האוניברסיטה, ללא הבדל פקולטה ומחלקה, חייבים לבחור אחדים מבין הקורסים המוצעים בה. קורסים אלה ניתנו על ידי מורים-אורחים מן האוניברסיטה העברית, שנסתייעו בשתי מרצות מן האוניברסיטה הלאומית במכסיקו. ביקוריהם של המרצים האורחים נוצלו גם למתן סמינרים מרוכזים במסגרת הלימודים המתקדמים של המחלקה להיסטוריה וכן לסדרת הרצאות, במסגרת האוניברסיטה, שנועדה לציבור הרחב, בעיקר לציבור היהודי. בשלב ראשוני זה הוברר, כי מצויים מורים ומחנכים רבים, בדרגות שונות של החינוך היהודי, וכן אנשים בעלי תואר ראשון שהיו פעילים במוסדות היהודיים ומחוצה להם, אשר היו מעוניינים בלימודי העמקה בתחום היהדות. כמו כן נתגלו אז כמה תופעות שמן הראוי להזכירן.

עצם העובדה שהלימודים היהודיים הוקנו במסגרת אוניברסיטאית, הקנתה למורשת התרבות היהודית בעיני הסטודנטים היהודים, אישור ותוקף בקני-מידה של אתוס אקדמאי. מצד אחד הם גילו, שלימודי היהדות עולים בקנה אחד עם גישה אנליטית ובקורתית השואפת לאובייקטיביות ואינם קשורים דווקא באפולוגטיקה המכוונת לטפח סמלי הזדהות. מצד שני, התאמתו דבריו של פרופ' משה דייוויס שכתב: "אם נושאים יהודיים יילמדו כחלק מתכנית הלימודים הכללית לא יצטרכו בני הנוער להיות בבחינת 'אזרחים סמויים' בקאמפוס האוניברסיטה"² דהיינו: לימוד ייחודה של ההסטוריה והתרבות היהודית תרם למניעת התרחקותם של הסטודנטים היהודים מן המורשת היהודית "הפרוקיאלית" כביכול לאחר שבאו לאוניברסיטה, לעולם הרחב של התרבות "האוניברסלית".

תופעה שנייה שנתגלתה במהלך קורסים אלה היתה, שבוגרי בתי הספר היהודיים הראו ידע חלקי ומקוטע בלבד בתחום היהדות, שלא היה מעוגן בתהליכים ההיסטוריים הכלליים והיה מרוחק ממציאות זמננו. ייחודן של ההיסטוריה והתרבות היהודית נתפרש להם כבידודן וניתוקן מתרבות העולם. תופעה זו שורשיה נעוצים במערכת החינוך היהודית, שחלק הארי מן המורים המקומיים המלמדים בה לא קיבלו את הכשרתם באוניברסיטה. תקלה זאת נתגלתה לנו עתה כניתנת לתיקון באמצעות הכשרת המורים של מערכת חינוכית זו במסגרת תכנית ללימודי יהדות באוניברסיטה. יחד עם זאת הוברר שאם רוצים - בשלב מאוחר יותר - להבטיח לתכנית ללימודי היהדות רצף והמשכיות - מן ההכרח יהיה להכשיר במסגרת השלב הבא של הפעילות סגל אקדמאי מקומי, אשר יתמחה בתחום מתחומי היהדות ויוכל לשאת במשימה זו.

בשיתוף פעולה עם המרכז הבין ארצי להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות אשר הוקם בינתיים על ידי פרופ' מ. דיווויס, ובתמיכתו הפעילה של ד"ר חיים קונסטנטינר, התחלנו, יחד עם פרופ' חיים אבני, לפתח תכנית כוללת בלימודי היהדות.

בכדי להבטיח לתכנית רמה אקדמאית גבוהה מלכתחילה, הוחלט שבמחזורים הראשונים בה תפעל היא תהיה מבוססת בחלקה המכריע על מרצים אורחים מן האוניברסיטאות בישראל. השענות זו על כוחות מהארץ דווקא נעשתה בעיקרו של דבר מתוך הכרה כי עלינו לפנות אל מאגר הכוחות המצוי במוסדות שבהם התפתחו לימודי היהדות ביותר.

החלטה זו נבעה הן מן המציאות הקיימת והן מן היעדים שהוצבו. המציאות - פירושה העדר לימודי יהדות במכסיקו והעדרו של סגל אקדמאי מקומי שמתמחה

בהם; והיעדים - פיתוח תחומים אלה והכשרת כוח אקדמאי מקומי, באופן הדרגתי ושיטתי. מן הראוי לציין שנגשנו לשלב השני הזה ומתוך הכרה שיש להבחין - ועם זאת לקשר - בין יעדים אקדמאים לבין יעדים וצרכים יהודיים וקהילתיים. התכנית נועדה להיות בראש ובראשונה אקדמאית במהותה, ומחוייבותה המוחלטת צריכה להיות לקריטריונים האקדמאים. יחד עם זאת, תוך שמירת מהות זו - תתרום התכנית בצורה משמעותית לצרכים היהודיים והקהילתיים.

בכך כיוונו, בלא יודעין, לנסיונן של קהילות גדולות בהרבה ממכסיקו שבהן נודעת ללימדי היהדות באוניברסיטאות מסורת ארוכה. גם בהן קיימת השאיפה להפרדה ולהבחנה בין אבני-בוחן מדעיות לבין הצרכים הקהילתיים. מן הראוי לעיין, בהקשר לכך, בסימפוזיון שנערך בנושא זה בארצות הברית (ב-1986), בו באו לידי ביטוי בעיות מרכזיות הנוגעות לאיכותם של לימודי היהדות ולרמת הסגל האקדמאי האחראי על פיתוחם.³

ב. תכנית ההוראה

התכנית אשר פותחה בנויה כיחידה שלמה וכוללת, אך יחד עם זאת היא עשויה במתכונת מודולרית. כל קורס מהווה חלק אינטגרלי בתכנית, אך לכל אחד מהם משקל וייחוד משלו. כך ניתנה לסטודנטים האפשרות לשמוע רק אחדים מן הקורסים על פי בחירתם. בסך הכל כלולים בתכנית אחד עשר קורסים וסמינריון מסכם. בכל קורס שלוש שעות לימוד והוא מקנה ללומד בו ארבע נקודות זכות. התכנית כולה מקיפה כארבע מאות שעות הוראה. הקורסים נלמדים בספרדית והמרצים האורחים נבחרו מבין אלה השולטים בשפה זו. למשך שלוש שנים תוכננו שנים עשר קורסים, שני קורסים בכל אחד מששת הסמסטרים.

התכנית מכוונת לפעול בשני מסלולים:

1. לגבי אותם סטודנטים אשר סיימו את לימודיהם לתואר ראשון, זו תכנית התמחות ברמה של תואר שני.

2. לגבי סטודנטים שאינם בעלי תואר אקדמאי, אך רכשו מה שהוגדר כידע ונסיון מקביל בתחום לימודי היהדות, מהווה התכנית מסלול לימודים לקראת תעודה. מסלול זה מכוון בעיקרו לסגל ההוראה של בתי הספר היהודים, שהם בוגרי סמינר למורים אך אין להם תואר אקדמאי. כאמור, משוכנעים אנו שדרישות החינוך בימינו מתיבות הכשרה ברמה ובמסגרת אוניברסיטאית. וזה אף ייחודה של התכנית, המצליחה לשלב את שני המסלולים כאחד.

מבחינת תכנה בנויה התכנית על לימוד שיטתי והשוואתי של סוגיות ותהליכים היסטוריים יהודיים מרכזיים, שהנם בעלי משמעות לגבי זמננו.

דגש זה על יהדות זמננו פירושו, בחינת הנושאים המרכזיים של תקופתנו תוך חיפוש שורשיהם בעבר, ולמידתם ברצף, כשהעבר נדרש להבנת ההווה. במקביל להתרכזות בהווה, ביקשנו אפוא להקנות ידע בתהליכים ובתקופות היסטוריות קודמות, כשהבנת נושאי הדיון מתבססת על הבנת עבר זה. כמו כן, מאופיינת התוכנית בגישה אינטרדיסציפלינרית, כאשר בנוסף ללימודי ההיסטוריה היהודית משולבים תחומים ושיטות ממדעי הרוח והחברה, כגון סוציולוגיה, מדעי המדינה ופילוסופיה, התורמים להבנה כוללת ורחבה יותר של החיים היהודיים בעת החדשה. יחד עם זאת, אם כי מטרתנו להתרכז בתהליכים חברתיים, מבניים ורעיוניים של העם היהודי, הושם דגש בצורך לקשר אותם עם תהליכים בהיסטוריה הכללית, וזאת על מנת להמנע מן הנטייה לניתוק ולבידוד הנושאים היהודיים.

סיכומו של דבר: כוונתנו בתכנית זו היתה לראות את המאפיין ואת הייחודי בתהליכים היהודיים המרכזיים בימינו, תוך כדי בחינתם במסגרת ההיסטוריה היהודית והכללית.

דומני שזה המקום להציג עתה באופן תמציתי את יחידות התכנית.

שלושת הקורסים הראשונים היוו מבוא כללי, היסטורי, פילוסופי ורעיוני לתכנית כולה. הקורס הראשון "היסטוריה כללית והיסטוריה לאומית של העם היהודי", היה בעל אופי מתודולוגי בדיסציפלינה ההיסטורי; הוא פתח בשאלת משמעותה של ההיסטוריה הלאומית תוך ציון הקשריה להיסטוריה הכללית מצד אחד, והבלטת ייחודה מצד שני. קורס זה היה בבחינת מבוא לבעיית מקורות לימוד ההיסטוריה וההיסטוריוגרפיה היהודית ולניתוח המאפיינים העיקריים של התקופות ההיסטוריות בחיי העם היהודי.

הקורס השני, "ההתפתחות ההיסטורית של המחשבה היהודית", היה מבוא מתודולוגי לפילוסופיה היהודית וללימוד התפתחותה של פילוסופיה זו. אף כאן הושם הדגש בייחודה של הפילוסופיה היהודית מצד אחד, לעומת קשריה עם הפילוסופיה הכללית ועימותיה עמה בתקופות היסטוריות שונות.

הקורס השלישי, "ערכי התנ"ך והחברה היהודית המודרנית", הוקדש לניתוח מקומו של התנ"ך בתהליך היווצרות ערכים ואידאלים, תוך לימוד העולם התנכי כפי שהוא משתקף במקורות השונים ותוך ניתוח שיטתי והיסטורי הן של יצירת התנ"ך והן של פירושיה המאוחרים יותר.

הפרק הבא בתכנית, שכלל ארבעה קורסים, הוקדש ללימוד המציאות היהודית על מרכיביה המרכזיים, דהיינו, תפוצתם הגיאוגרפית של היהודים, איפיוניהם החברתיים-כלכליים והמבנה הפנימי של החיים היהודיים במהלך ההיסטוריה.

הקורס הראשון בפרק זה, הוא הרביעי בתכנית, נושאו היה "גלות והגירה". נבדקו בו גלי ההגירה היהודית במאה וחמישים השנים האחרונות והשפעתן על הפזורה היהודית בימינו, על רקע ההיסטוריה של מגמות ההגירה בעולם כולו באותו פרק זמן. תופעה מודרנית זו הוצגה כהמשך לדפוסי מציאות ולתנאים היסטוריים קודמים של העם היהודי.

המציאות ההיסטורית אשר צמחה כתוצאה מתהליכים אלה יצרה בקרב העם היהודי שני זרמים אתניים-חברתיים מרכזיים, האשכנזי והספרדי, אשר היוו את הצירים שעליהם נסובו שני הקורסים הבאים. האחד, "מקומה והשפעתה של ספרד בהיסטוריה היהודית", הוקדש לניתוח ההתפתחות ההיסטורית של יהדות ספרד תוך כדי הדגשת תודעת ייחודה, הדיאלקטיקה בין אנטישמיות והתבוללות בתולדותיה ועימותיה של יהדות זו עם התרבות הנוצרית והמוסלמית. הקורס האחר, "התרבות האשכנזית", ניתח את השפעת התרבות האשכנזית על החיים היהודיים, מנקודת ראות של התפתחות השפה והספרות.

שני הקורסים הללו ייצגו שתי דיסציפלינות מדעיות שונות, היסטוריה וספרות; ואילו הקורס השביעי בתכנית, "הריבוד הכלכלי-חברתי של העם היהודי", היה קורס סוציולוגי, אשר הוקדש לאפיון ולניתוח הריבוד החברתי, לאפני התפלגותו של העם היהודי בעבר ובהווה, ולמקומו בקרב חברות הרוב השונות שבתוכן הוא שוכן.

הקבוצה בה נכללים ארבעת הקורסים הבאים עסקה בלימוד תופעות ותהליכים מיוחדים אשר השפיעו על העם היהודי בזמננו. הראשון בהם, "היסטוריה של התנועה הלאומית היהודית", התרכז בצמיחתה ובהתפתחותה של תנועה זו על זרמיה השונים, על רקע התפתחות תנועות אחרות בעם היהודי כמו גם תנועות לאומיות

בקרב עמים אחרים. הקשריה השונים של התנועה, ויחסי הגומלין בינה לבין המימד האידיאולוגי והמישור הארגוני-מוסדי, היוו ציר מרכזי לניתוחה. "הקמת המדינה והתפתחותה" עמדו במרכזו של הקורס התשיעי, אשר בו נבדקה המציאות שנוצרה כתוצאה מהישגי הרעיון הציוני מצד אחד, והתפתחות היישוב והעלייה ההמונית לארץ ישראל מצד שני. בשני הקורסים הללו שולבה גישה דיסציפלינרית של מדע המדינה עם מתודולוגיה של מדע היסטורי. הקורס השלישי בקבוצה זו, העשירי בתוכנית כולה, "מן האנטישמיות המודרנית ועד השואה", עסק בניתוח התופעה האנטישמית, בייחודה, בגורמים אשר הובילו לשואה, וכן בזרמים הנמשכים של אנטישמיות בתקופה שמאז מלחמת העולם השנייה ועד ימינו. הקורס האחרון בקבוצה זו, "מרכז ותפוצות בחיים היהודיים", הושתת על התווית הקווים המרכזיים, האידאולוגיים כמו גם הפוליטיים-חברתיים, שביחסים בתוך העם היהודי, מאז הקמת המדינה. תשומת לב מיוחדת הוקדשה בו למציאת השונה והמשותף בין הנסיון היהודי לנסיונם של עמים אחרים, החיים בחלקם בפזורה. שני הקורסים האחרונים הללו שילבו מתודולוגיה היסטורית עם שיטת מחקר והוראה השוואתית.

התכנית הסתיימה בשני סמינריונים, שכל אחד מהם פנה לאחת מבין שתי הקבוצות העקריות של משתתפיה. סמינריון אחד הוקדש ליישומו להוראה של הידע שנרכש במהלך התכנית ולהיבטים הפדגוגיים הנובעים מן החומר שנלמד. הסמינריון השני, שהיה בעל אופי מחקרי, עסק בניתוח נושאים וסוגיות נבחרות מן המציאות האופיינית ליהדות מכסיקו ולאמריקה הלאטינית.

ג. סוגי התלמידים וההיבט לעתיד

במחזור הראשון שהסתיים ב-1986 השתתפו 107 סטודנטים. 30% מהם השתתפו בתשעה עד שנים-עשר קורסים, 16% בחמישה עד שמונה קורסים ו-54% בקורס אחד עד ארבעה קורסים. ממוצע המשתתפים בכל קורס היה 50 סטודנטים. 58% מסך כל המשתתפים היו סטודנטים בעלי תואר אקדמאי, 30% היו מחנכים יהודים ו-13% - אנשים הפעילים בקרב מוסדות חינוך ותרבות של הקהילה.

מעניין להזכיר שאחוז גבוה מבין משתתפי המחזור הראשון היו אנשים העוסקים בהקניית ידע במסגרות שונות. חלקם, כאמור, נמנים על מערכת החינוך היהודי, ויש לציין כי השתתפותם בתכנית הביאה לקידום בתפקידיהם, שבתחום ההוראה ותכנונה, הן בבתי הספר היהודיים והן בסמינר למורים. הכשרתם, אם כן, מהווה תרומה לצרכים החינוכיים. אחרים, העוסקים בהוראה במסגרת אוניברסיטאית, הם אנשים אשר ינסו לשבץ יחידות הוראה מתחומי היהדות במסגרת המקצועות הכלליים אותם הם מלמדים במדעי הרוח והחברה. אם נזכיר, שבין יעדי התכנית הודגשה הכשרת סגל אקדמאי אשר יוכל בעתיד לשאת על כתפיו את ההוראה, הרי יש לציין שאנשים אלה יוכלו להשתלב באופן הדרגתי בתפקידי הדרכה ואף הוראה במסגרת התכנית. אלה וגם אלה תורמים לקידום החינוך היהודי הבלתי פורמלי - בעיקר חינוך מבוגרים - המתנהל במסגרות קהילתיות שונות, וזאת על ידי העברת קורסים, מתן הרצאות וכדומה.

מלכתחילה התייחסנו לתכניות כאל תכנית ניסויית (Pilot Project) וגישה זו מאפשרת לנו להכניס בעתיד שינויים בתכנית עצמה, על סמך הנסיון שנצטבר. כמו כן ניתן לנצל את הנסיון ליישום ולפיתוח תוכניות נסיוניות נוספות לפיתוח לימודי יהדות בארצות אחרות ביבשת הלטינו-אמריקאית. חשוב להזכיר, כי

למטרה זו ארגן המרכז הבין ארצי להוראת תרבות ישראל באוניברסיטאות שני מפגשים, במסגרתם הוצגה התכנית והועמדה לדיון הן מבחינת היבטיה הייחודיים, הקשורים למכסיקו, והן מבחינת היבטיה הכלליים, המאפשרים התפתחויות מקבילות במסגרות חדשות.

הנסיון האישי שצברנו תוך כדי הפעלת התכנית, מצביע על יסוד עקרוני ביותר - והוא שיתוף פעולה תוך הוקרה והתחשבות הדדית בין הגורמים השותפים בישראל ובמכסיקו. דומני שעל בסיס זה ישראל לא רק יכולה אלא גם חייבת להוות כוח מניע להעמקת החינוך היהודי בתפוצות. דבקונו בתכנית כזו ובהמשכיותה משקפת את עמדתנו כי צריך, אפשר וכדאי להשפיע על חיי התרבות היהודית במישור האקדמאי, שהרי אחד הממדים של התודעה ההיסטורית שצמחה בקרב התרבות האירופאית והיהודית במאה ה-19 - אותה תודעה שהביאה לשילוב לימודי היהדות במסגרת האוניברסיטאות אז - היא ההכרה שקיים קשר משמעותי בין העבר והעתיד, ושמציאות ההווה איננה מקרית וסתמית אלא היא תוצאה של תהליכים היסטוריים שעליהם השפיעו הנושאים החברתיים. לפיכך, כל נסיון להשפיע על אופים ועל נטיותיהם של חיי התרבות היהודיים בהווה הוא רצוי ומוצדק.